

Laupäev

NÄDALA KUJU – Kadri Simson

Hoolimata sellest, kui palju oli skeptikuid ja kahtlejaid, sai ta osaliselt oma tahtmise: alates 1. juulist vuravad rohkem kui pooltes maakondades, kaasa arvatud Ida-Virumaal, maakonnaliinide bussid nõnda, et sõitjad piletiraha kulutama ei pea. Sõidukulud maksavad nüüdsest

täielikult kinni maksumaksjad riigieelarve kaudu.

Miks Keskerakonna aseesimehel ning majandus- ja taristuministril Kadri Simsonil tasuta bussiliiklust nii väga läbi suruda oli vaja, ei saa paljud siiani aru, nagu ka sellest, mis mõte sel oli. Ent üks-

kord enesekindlalt välja käidud lubadusest taganemine oluks poliitilises mõttes veelgi hullem.

Esimese nädala põhjal ei ole see Simsoni bussinduse reform midagi dramaatilist kaasa toonud – ei ole kuulda ei erilist nurinat ega rõõmu. Selle tegelik mõju

ilmneb pikema aja jooksul, nagu seegi, kas Simson läheb selle ettevõtmisega ajalukku positiivse või negatiivse kangelasena. Küll on aga selge, et sedalaadi näiliste tasuta teenuste letile ladumise tekitab ootus, mida riik järgmisena kingib või hoopis ära võtab.



KESKKONNAAJALUGU: Puritse jõgi toodi ohvriks põlevkivitööstuse huvidele

Purtse jõe reostus – pärand Eesti Vabariigi algusaegadest

■ Põhjarannik avaldab tänases lehes sissejuhatava osa geograafide Mait Sepa ja Taavi Pae pikemast loost, kuidas 1930ndatel sai alguse Puritse jõe saastamine. Järgnevad osad ilmuvad suvekuudel Põhjarannikus järjejutuna.

MAIT SEPP,
geograaf

TAAVI PAE,
geograaf

Purtse jõest on viimasel ajal jälle rohkem kuulda. Küll mitte seoses suurte kalasaakidega, vaid Eesti mõttes enneolematu projektiga, mille käigus hakatakse jõest eemaldama jääkreostust.

Projekti esimese etapi raames keskendutakse põhiliselt Kohtla-Järve külje all asuva fenoolisoo ja Kohtla jõe ohutuks muutmisele ning töid tehakse ka Puritse jões endas (Püssi ja Lohkuse paisude piirkonnas). Erra jõgi (ka Uhaku karstiaala) ja Puritse jõe Püssi paisust allapoole jääva osa puhastamine jääb veel tulevikku, kuid 2022. aastaks peaks Kohtla jõgi olema ökoloogiliselt palju paremas seisus.

Põlevkivitööstusele ohverdatud jõgi

Üldiselt arvatakse, et Kirde-Eesti keskkonnaprobleemid, sealhulgas Puritse jõe saaste, on nõukogude aja taak. Tegelikult ei ole see päris nii. Enam-vähem kõik põlevkivitööstusega seotud probleemid said alguse koos põlevkivitööstuse sünniga juba 1920.-1930. aastatel.

Meil ollakse uhked sõjaeelse Eesti Vabariigi looduskaitseaduste üle, mis olid omal ajal Euroopas ühed eesrindlikumad. Pole kahtlustki, et tolased saavutused rändrahnu, põlispuude ja üksikute liikide kaitse ja looduskaitsealade rajamisel on ääretult suured. Samas oli 1935. aastaks, mil presidenti dekreediga pandi maksma esimene looduskaitseadus, Eesti kaotanud terve jõe. Puritse jõgi toodi ohvriks põlevkivitööstuse huvidele. Põlevkivitööstust peeti olulisemaks kui tuhandeid lõhesid, kes Puritse jõkke kudema tulid, ja sadu Puritse jõe kallastel elavaid inimesi.

Siiski, kui Puritse saastamise lugu lähemalt vaadelda, pole pilt kaugelgi must-valge. Tõesti, õlitehased hakkasid

1930ndatel Puritse jõkke laskma tootmisest üle jäänud mürgiseid vedelikke hulkades, mis hävitasid jões kogu elu. Tehaste solk tappis muu hulgas lõhed, mis olid kujunenud kohalike kalurite peamiseks sissetulekuallikaks.

Paarsada Viru ranniku kaluriperet sattusid laenuraha eest lõhepuügivahendeid ostes võlgadesse, mille maksmine ei olnud kala kadumise järel enam võimalik. Nii mõneski mõttes võime rääkida ühest esimesest keskkonnareostuse tagajärjel tekkinud sotsiaalsest katastroofist Eestis.

Ent nii saastamise kui ka kalurite võlgade tagant paistavad inimliku ahnuse kõrvad. Omal kohal olid hoolimatus, ülepuük, kerge raha lootused, aga ka noore riigi nõrkus ning kogemuste puudumine. Valitsuse otsus panustada põlevkivitööstusele algatas Puritse jõe kallastel sündmuste jada, mida kestuse, vaatuste rohkuse ja mitmepalgelisuse ning mõnes mõttes isegi teatraalsuse tõttu võiks pidada saagaks.

Selles ja järgnevates osades jutustamegi, mis Puritse jõe ja rahvaga 1930ndatel juhtus ning kuidas seda draamat kajastas toonane ajakirjandus. Arhiivmaterjalide abil vaatame ka, kuidas neid sündmusi käsitlesid riigivõimud, õlitööstused ja kohalikud elanikud.

Avamäng

Purtse jõgi on läbi ajaloo olnud Eesti jaoks väga oluline lõhejõgi. Kala oli eestlastele üheks tähtsamaks leivakõrvaseks, kuna see oli liha- ja võrreldes äärmiselt odav ja loodusest justkui vabalt kätte saadav.

Püssi mõisast on teada tänapäeval vaadatuna anekdootlik kaebus, milles moonakad kurtisid, et mõisahärra on suur ihunuskoi, kuna sealihaga töölised ei raatsi anda, vaid toidab neid iga päev ainult punase kalaga. Samas olid 20. sajandi alguses Püssi mõisas krahv Stackelbergi palgal jõevahid, kelle ülesandeks oli Puritse ja Kohtla (paralleelnimena ka Roodu) jõelt soovimatute kalastajate



Valitsuse otsus panustada põlevkivitööstusele algatas Puritse jõe kallastel sündmuste jada, mida kestuse, vaatuste rohkuse ja mitmepalgelisuse ning mõnes mõttes isegi teatraalsuse tõttu võiks pidada saagaks.

PEETER LILLEVÄLI

ja eriti vähipüüdjate eemalepeletamine. Kätte saadud salapüüdjatele vormistasid jõevahid kohapeal füüsilise noomituse.

Kala tühine hind tähendas aga seda, et elukutseliste kalurite sissetulekud olid väikesed ning seetõttu olid ka nende majapidamised tavaliselt vaesed. Üldisele vaesusele ei andnud olulist leevendust isegi vabariigi algusaastatel läbi viidud maareform, kuna kaluritele jäanud maatükid olid harilikult väikesed ja viletsatel muldadel.

Kalapüügiga, sealhulgas muidugi ka lõhede röövpuügiga, tegeles aga peaaegu iga jõe ääres või rannikul elav inimene. See kõik sündis Virumaa kutselisi kalureid juba vabariigi esimestel kuudel kutseühingutesse organiseeruma. Olgu mainitud, et organiseeruti just Puritse aktiivsete kalurite eestvõttel.

Et veidikene raha saada, tuli kala püüda palju. Kalade ülepuük aga sündis vabariigi võime üsna varakult kasutusele võtma piiranguid: 1924. aastal kehtestati Puritse jõesuud ümbritsevas meres 200 sülla (ca 380 m) laiune keeluala ja Puritse jõel ei tohtinud kala püüda 1. septembrist 15. det-

sembrini jõesuust 4 km ülesvoolu kuni esimese veskipaisuni. Muidugi tekitasid sellised keelud kaluritele päris palju tusk, nagu ka see, et riik hakkas juba 1920. aastal kalastamisõigust raha eest rentima. Kohati, eriti Narva jõel, oli rent väga kõrge ja võttis kalameestelt suure osa sissetulekust.

Kõige selle taustal oli just lõhe kallid ja 1920ndate Eesti tõusikliku seltskonna toidulaual väga moodne kala. Puritse ja selle kalurikkuse kohta on laialt levinud arv, et veel 1929. aastal püüti Puritse jõest ja selle suudme lähedalt vähemalt 523 lõhet. Ilmselt püüti röövpuügi korras ametlikust hulgast mitu korda rohkem. Kui arvestada, et püügi keskmiselt kaalub lõhe 9-10 kg ja 1929-30. aasta näitel oli kilohind püügihooaja alguses Narva turul 3.50-3.70 ja Tallinnas kuni 5 krooni (hooaja keskel langes ülesostu kilohind tavaliselt 80 sendile), siis ka need pool tuhat ametlikku lõhet töid ümbruskonna rahvale kuni 20 000 krooni tulu. Seejuures peeti ajakirjanduses 1929. aasta lõhehaka suhteliselt viletsaks.

Peab ütleva, et 1920ndatel kääris Puritse jõe ääres mitmeid huvide konflikte. Muu

hulgas olid tülis näiteks palgi-parvetajad ja jõeäärsete kruntid omanikud – palgi-parvetamine olevat kahjustanud viimaste heinamaid. Puritse oli metsatööstusele väga tähtis veeteed, mida mööda liikus igal kevadel tuhandeid palke. Konflikt päädis sellega, et 1928. aastal oli teede minister sunnitud välja andma eraldi määruse palgi-parvetamise kohta Puritse jõel. Peamised tülid puudutasid ikkagi kalandust. 1927. aasta sügisel ilmus ajalehes Kaja murelik artikkel sellest, kuidas jõekaldale maad saanud asunikud on jõe kalast tühjaks püüdnud.

Iseenesest on see üsna keeruline küsimus, millal täpselt algas konflikt põlevkivitööstusega ehk Puritse jõe saastamine. Põhimõtteliselt võiks ju alguseks pidada 1916. aasta suve, mil praeguse Kohtla-Järve alal asunud Järve vallamaja juures avati esimene põlevkivikarjäär, või 1919. aasta kevadet, mil karjäärid ka tegelikult toodangut andma hakkasid. Kõik need Kohtlas ja Pavadus asunud esimesed karjäärid asusid ju Puritse jõe valgala ning nendest välja pumbatav vesi jõudis läbi Kohtla jõe Puritse jõkke. 1920. aastal mõndi juba vahetult Puritse jõe

kallastel välja maatuikk, mille lubati Tallinna tselluloosija papivabrikul hakata põlevkivi kaevandama. Sellest kujunes hiljem Küttejõu karjäär ja töölisasula.

Siiski pole kaevandusvesi keskkonnaohtlikkusest võrreldav õlitehaste heitveega ja pigem ongi küsimus selles, millal hakkas õlitööstus jõge mõjutama. On teada, et 1921. aasta augustis alustas Kohtla-Järvel tööd põlevkiviõli tootmise katseseade. Kuigi eksperimentaalse vabriku tootmismahud olid väikesed, pole kahtlustki, et ka selles tekkis palju mürgiseid ühendeid sisaldavaid jääke, mis ilmselt lihtsalt maha valati. 1924. aasta 24. detsembril alustas Kohtla-Järvel tööd esimene õlivabrik, mille päevikist utmistorn on tänini säilinud ja mille kujutis jõudis ka ennesõjaaegsele 100kroonisele rahatähele. On selge, et ka selle tehase vedelad tootmisjäätgid jõudsid ühel või teisel moel Puritse jõkke. Tuleb arvestada, et sellal läksid jäätmete hulka ka kõik need põlevkivi utmise kõrvalsaadused, mida rahaks teha ei osatud või millel polnud parasjagu turgu.

Loo järjed ilmuvad Põhjaranniku suvekuude numbrites